

SHARQ MADANIYATI: IBN SINO TA'SIRIDA YEVROPA MADANIYATINING O'SISHI

Axatova Dildora Axtamovna
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

dildoraaxatova434@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-6849-0603>
+998 97 799 11 55

ВОСТОЧНАЯ КУЛЬТУРА: РОСТ ЕВРОПЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПОД ВЛИЯНИЕМ ИБН СИНЫ

Ахатова Дильдора Ахтамовна
Шахрисабзский государственный педагогический институт
Преподаватель кафедры общественных наук

EASTERN CULTURE: THE GROWTH OF EUROPEAN CULTURE INFLUENCED BY IBN SINA

Akhatova Dildora Akhtamovna
Shakhrisabz State Pedagogical Institute
Teacher of the Department of Social Sciences

Annotatsiya: Bu maqola Sharq faylasufi Ibn Sino (Avicenna)ning G'arb falsafasiga ta'siri va uning asosiy fikrlari tahlil qilinadi. Maqola, Ibn Sino haqida umumiy ma'lumotlar bilan boshlanadi va keyinchalik G'arb falsafiy tasavvurlari, ularning mohiyati, uning fikrlariga ta'siri va metodlar ta'riflanadi. Natijalar bo'limida, maqola, Ibn Sinoning G'arb falsafiyasiga ta'siri mavzusidagi muhim ma'lumotlarni va ularning tahlili natijalarini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: madaniyat, Sharq va G'arb munosabatlari, falsafa, ta'lim va ilm, estetika, tibbiyot, shoirlik, mutafakkirlar.

Аннотация: В статье анализируется влияние восточного философа Ибн Сины (Авиценны) на западную философию и его основные идеи. Статья начинается с общих сведений об Ибн Сине, а затем описываются западные философские идеи, их сущность, влияние на его мысли и методы. В разделе результатов статьи представлены важные данные и результаты их анализа на тему влияния Ибн Сины на западную философию.

Ключевые слова: культура, отношения Восток-Запад, философия, образование и наука, эстетика, медицина, поэзия, мыслители.

Abstract: The article analyzes the influence of the Eastern philosopher Ibn Sina (Avicenna) on Western philosophy and his main ideas. The article begins with general information about Ibn Sina, and then describes Western philosophical ideas, their essence, influence on his thoughts and methods. The results section of the article presents important data and the results of their analysis on the topic of Ibn Sina's influence on Western philosophy.

Key words: culture, East-West relations, philosophy, education and science, aesthetics, medicine, poetry, thinkers.

KIRISH (INTRODUCTION)

Yaqin-yaqinlargacha madaniy hayotda, Sharq xalqlari azaldan qoloq bo'lganlar, ularning Yevropaga ta'sir etgudek hech narsalari yo'q, deb kelinar edi. Sharq madaniyatiga past nazar bilan qarash, ayniqsa, "Yevropatsentrizm" tarafdorlari

orasida kuchli bo'lgan; uning aks-sadosi esa haligacha davom etib kelmoqda. Ammo jahon taraqqiyparvar olimlari bu holni inkor etib, ildizi asrlarga ketgan qadimgi va O'rta asr Sharq madaniyati yutuqlarini kundan kunga tobora teranroq dalillamoqdalar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (MATERIALS AND METHODS)

Fransuz faylasufi Aleksandr Koyrening ta'kidlashicha: "...yunon tilidagi falsafiy va ilmiy asarlarning lotin tiliga dastlabki tarjimalari bevosita yunonchadan emas, balki arab tilidan tarjima qilingan bo'lsa, bunga G'arbda qadimgi Yunon tilini biladiganlarning qolmaganligi yoki yo'qligi emas, balki murakkab asarlar bo'lgan Arastuning "Fizika" yoki "Metafizika" sini, yoki Ptolomeyning "Almagesti" ni Forobiy, Avitsenna yoki Averroisning yordamisiz hech kim tushunish qobiliyatiga ega bo'lmaganligidadir. Arastu va Aflotunni tushunish uchun qadimgi Yunon tilini bilish kifoya qilmaydi, bundan tashqari yana falsafani ham bilish kifoya qilmaydi, bundan tashqari yana falsafani ham bilish zarur"¹. A. Koyrening bu e'tirofi Sharq, xususan Markaziy Osiyo mutafakkirlarining Yevropa madaniyatiga katta ta'sir ko'rsatganligini tasdiqlaydi.

Akademiklar N.Konrad, I.Kpachkovskiy, I.Orbeli, professorlar B. Jirmunskiy, I.Braginskiy, P.Grintser, B.Riftin, O'zFA akademiklari I.Mo'minov, M.Xayrullayev, atoqli olimlar S.Tolstov, A.Qayumov, F.Sulaymonova, M.Shahidiy, P.Bulgakov, Sh.Shomuhamedov, faylasuflar A.Sagadev, S.Grigoryan, V.Chaloyan, fan tarixi mutaxassislari J.Sarton, J.Tomson, M.Rojanskaya va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida ham ta'kidlanadi.

Ular Sharqda, jumladan, O'rta Osiyoda X-XV asrlar davomida ulkan madaniy yuksalish – Rennans (Uyg'onish) ro'y berganligini ko'rsatib, u X-XVI asr Yevropa Uyg'onish madaniyatini asosiy belgilarini o'zida mujassam etganligini ta'kidlaydilar, G'arbiy Yevropa bu davrga kelib ko'tarilgan insonparvarlik g'oyalari, faol kurashchanlik, san'at va adabiyot sohasidagi favqulodda taraqqiyot O'rta Osiyoda bir necha asr muqaddam buyon bo'lgan.

Ammo, ilg'or Sharq taraqqiyparvarligi, ayrim tadqiqotchilar aytganlaridek "Osiyo daryolari kabi qumliklarga singib ketib, o'z qobig'idan, nom-nishonsiz yo'qolgan" emas². Aksincha, bu ulkan

madaniyat umumbashariy sivilizatsiyaga qo'shilib uning uzluksiz rivojiga omil bo'ldi, turli aloqa vositalari orqali G'arbiga o'tib, yangi Yevropa tafakkur taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi. Yetti asr davomida arab xalifaligining qo'l ostida turgan Ispaniyaning Qurdoba, Shiviliya, Fironada viloyatlarida Sharq ilm-ma'rifati keng qanot yoydi. Ispan qirollari arab tilini mukammal bilar, o'z saroylarida arab shoirlari va olimlarni saqlar, barcha ispan ziyolilari arabcha ta'lim olib, sharqona urf-odat ruhida tarbiyalanar edilar. Gyotening ustozlari, jahon madaniy taraqqiyot tarixini yaxlit o'rganib, har bir xalqning bashariyat tafakkur taraqqiyotiga qo'shgan hissasi xolisona baholagan G.Gerber quyidagilarni yozadi: "O'sha paytda, jaholat changalidagi Yevropaning ko'pgina qismida arablar ilm chirog'ini yoqtdilar"³.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Sharq olimlari asarlarigina emas, balki qadimgi Yunoniston ilmi fani durdonalari ham Yevropa, dastavval, arabchadan o'girilgan tarjimalari orqali kirib borgan. Aristotel va uning Sharqdagi izdoshlari – Forobiy, Ibn Sino, Ibn Rushd falsafasi o'sha davr qoloq aqidalari, diniy xurofotlar ildiziga bolta urdi; fikriy uyg'onish yangicha dunyoqarashni boshlab berdi.

Hatto buyuk Gegel ham "evropasentrizm" ta'siridan qutula olmagan holda, Sharq xalqlarning missiyalarini tan olishga majbur bo'lgan: "G'arb xristianlari orasida, - deydi u, - fan inqirozga uchragan, Arastu yulduzi Sharq xalqlari orasida yangi shu'la sochib porladi. Keyinchalik ular (Sharqliklar – N.K.) g'arbn Arastu falsafasi bilan yoritdilar"⁴.

Sharq faylasuflarining Yevropa ilmiy falsafiy tafakkuriga ta'siri ayniqsa Ibn Sino misolida yaqqol ko'rinadi. Ibn Sinoning tibbiyot, falsafaga oid asarlarining Yevropa tillariga tarjima qilinishi va o'rganilishi natijasida, uning ta'limotiga hamohang bo'lgan G'arb olimlari ijodidan o'rin olganlarini kuzatish mumkin.

NATIJALAR (RESULTS)

Shunday ekan, "Ibn Sino falsafasi shu merosning o'rta asrlardagi oliy darajada rivojlantirilgan nuqtasidir" (Fon Gryunebaum), deb

¹ Koyre A. Ocherki istorii filosofskoy misli. M.: Progress. 1985. s- 52-53.

² Chiloyann B. Vostok- Zapad, M., "Nauk" nashriyoti, 1979, 150-151-betlar.

³ Gerder butun musulmon Sharqida yaratiladigan madaniyatni arablar madaniyati deb ataydi. Aslida, bunda arab bo'lmagan xalqning, jumladan Markaziy Osiyolik ulug' olimlar hissasi benuhuda ulkan ekanligi hozirda butun dunyoga ayonir.

⁴ Gegel. Soch., 1-tom., 319- bet.

tan berilganida, faqat yunon xalqlari merosigina emas, balki qadimgi Sharq madaniyatini ham nazarda tutulishi zarur. Chindan ham, Ibn Sino Aristotel va Platon fikrlarini yuqori bosqichga ko'taradi. Birgina ko'rib o'tganimiz "Risola fil-ishq" da keltirilgan aksariyat fikrlar va ta'riflar, butun-butun qarashlar yunon mutafakkirlarida yo'q ekanligini aytish kifoya. "Risola fil-ishq" da Arastu va Afлотun qarashlarini qadimgi Sharq mutafakkirlari ta'limoti qo'shilib ketgan hamda shu asosda allomaning o'z tafakkurida shakllangan g'oyalari yaxlit holda, ulug'vor ifodalangan. O'rta asr Yevropasi Nevplatonizmni va qadimgi Sharq xalqlari ilmiy tajribalarini arabchalashgan shaklda, yangidan ishlanib, taraqqiy ettirilgan mazmunda qabul qildi. Natijada, bu g'oyalar materialistik fikrlarning tug'ilishi, ijtimoiy faollikning paydo bo'lishiga olib keldi.

Ulug' Ibn Sino Sharqda falsafiy she'riyatni boshlab bergan allomadir. U fors-tojik tilida bitgan ruboiy va qit'alari, arabcha g'azal-u qasidalaridan tashqari, tib ilmini muxtasar bir tarzda she'riy tilda bayon etuvchi "Urjuza" ni ta'klif etadi.

Uningcha: "Shoirilar – olam shahzodalari... ya'ni ruh hokimlari" dirlar. Aristotelning "She'r ilmi" asariga yozgan sharhida alloma lirika xususiyatlarini ta'riflab, taxayyul va tuyg'u, insoniy kechinmalarning she'rda ifodalanishini tahlil etadi. She'r, adabiyot insonni inson qiladigan omillardan. Zero "u ruhning quvvatidir". Ibn Sino mazkur fikri badiiy estetik tafakkur tarixida ilk ilmiy xulosa edi va u G'arbiy Yevropa Uyg'onishiga borib ulanadi. Ta'kidlaganimizdek, O'rta asr Yevropasi Sharqining ilm madaniyat yutuqlari bilan birga, estetik qarashlari, adabiy-badiiy an'alarini ham qabul qilib olgan. G.Gerder aytganidek: "Arablar falsafa bilan pozitsiya sintezini nihoyasiga yetkazdilar hamda she'riyatni ko'tarinki tasavvuf g'oyalari ila sug'ordilar... arab faylasuflari ayni paytda shoir ham edilar, shuning uchun O'rta asr xristianlarida tasavvuf bilan adabiyot doimo yonma – yon yuradigan, bir – biriga o'tadigan bo'ldi"⁵.

XULOSA (CONCLUSION)

Ibn Sinoning "Hayy ibn Yaqzon" qissasi o'zidan keyingi adabiyotga g'oyat kuchli ta'sir ko'rsatgan. Abul Majid Sanoiyning "Sayrul ibod ilal ma'od" ("Bandalarning sayr qilib, o'z joylariga qaytishalari") dostoni buning yorqin misolidir.

Ibn Sino falsafiy axloqiy g'oyalarining Yevropa adabiyotiga ta'sirini Dantening "Ilohiy komediya" asari orqali kuzatish mumkin. "Ilohiy komediya" tub falsafiy ma'nosi bilan "Risola fil-ishq" mazmunini qamrab olganidek, o'z navbatida, u mazmunan va g'oyani obrazlarga talqin etish tarziga ko'ra, "Hayy ibn Yaqzon" ga yaqin turadi.

Fransiya universitetlarida esa o'sha paytlarda Ibn Sino kitoblari zo'r qiziqish bilan o'rganilar, dahriylik kayfiyati, tasavvufga intilish kuchli edi⁶. Ibn Sino (lotincha Avitsenna) Yevropada ulkan faylasufgina emas, atoqli tabib hamda tabiatshunos olim sifatida ham shuhrat qozongan. VI asr davomida barcha Yevropa universitetlarida tibbiyotdan asosiy darslik sifatida o'qitilgan "Al-qonun" bevosita ilmiy materialistik qarashlarni ham targ'ib etuvchi bir asardirki, unda inson va uning organizmi sof ilmiy nuqtai-nazardan, tabiatning bir bo'lagi sifatida o'rganiladi. Qadimgi dunyo hamda O'rta asr Sharq tibbiyoti qomusi hisoblanmish "Al-Qonun fit-tib" inson va uning tabiati to'g'risidagi yaxlit, mukammal bir fandır. Ibn Sino ta'limoti insonni himoya qilish uni e'zozlash va ulug'lashdan iborat.

Allomaning tibbiy, ilmiy asarlari Sharqda va G'arbda ham tibbiyotga hamda falsafaga oid bilimlarnigina tarqatib qolmay, umumfalsafiy, insonparvarlik g'oyalarining tomir otishiga ham turtki bo'lgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

(REFERENCES)

1. Адам Мец. Мусулманский ренессанс. Москва. «Наука». 1966.
 2. Абу Али ибн Сина. Освещение// Избранные произведения. Душанбе. Ирфон. 1980.
 3. Абу Али ибн Сина. Трактат о любви. Москва. 1989.
 4. Abu Ali ibn Sino. Qush hikoyati//Salomon va Ibsol. Toshkent. "Fan", 1973.
 5. Abu Ali ibn Sino. Hayy ibn Yaqzon//Salomon va Ibsol. Toshkent. "Fan", 1973.
 6. Dante. Ilohiy komediya. Toshkent, 1991.
- Irisov A. Abu Ali ibn Sino hayoti va ijodiy merosi. Toshkent, "Fan", 1980

⁵ G.Gerder. Idei k filosofii istorii chelovechhstva, 573-574 betlar.

⁶ Чалоян Б. Восток-Запад. Москва. «Наука». 1979.187-с.